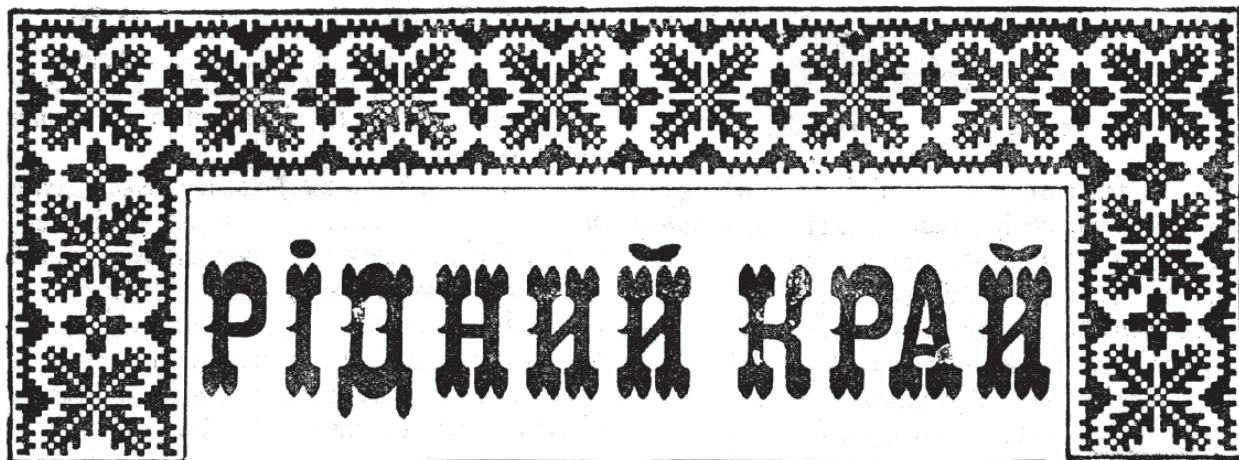

У «Рідному краї» про «Рідний Край»

Українська часопись, виходить у Києві.

Число 36. (Вийшло 17 Лютого 1910 р.).

(До рочнику 1909-го).

Ніна Степаненко

«НАШ ВЕЛЕТЕНЬ», «НАШ ВЕЛИЧНИЙ КОБЗАР» МИКОЛА ЛИСЕНКО У СПОГАДАХ І ДУМКАХ РЕДАКТОРА ЧАСОПИСУ «РІДНИЙ КРАЙ» ОЛЕНИ ПЧІЛКИ

Із часописом «Рідний край» пов'язане творче життя видатного українського композитора, знаного громадського діяча Миколи Лисенка. 1907 року він надрукував у тижневикові, що виходив тоді в Полтаві, свою культурологічну студію «Народні музичні інструменти» [Числа 11, 13]. Мусій Кононенко 1909 року опублікував вірш «М. В. Лисенку» [Число 6], а Мусій Бандурист 1912 року – «Над могилою М. Лисенка». Головного редактора журналу Олену Пчілку глибоко вразила смерть Миколи Віталійовича. Своєму «давньому дорогому другові» вона присвятила поезію, у якій висловлює сум у зв'язку з його передчасною кончиною і світлу віру в невмирущість його подвижницької праці, й подала її в 16–17 числі за 1912 рік:

*Прощай, товаришу коханий!
Скінчилось дружнєє життя...
Ти одійшов у край незнаний,
У край сумний, без воріття!
Кінець – відомий, неминучий...
Та душу туга повива,
І тисне серце жаль пекучий,
І рвуться з уст гіркі слова:
Вік цілий страждать, сподіватись,
Святим вогнем горіть, палать,
А потім – з думами розстатись,
В сирій землі їх поховать!
Святі думки, як зерна жита,
На світі знову оживуть,
Заквітне мрія пережита,
Пісні у-слід їй попливуть!
І відкриють милу Україну*

*Тим самим гомоном дзвінким,
Освітять рідную країну
Тим самим промінням палким.
Пісні – лунатимуть по світі,
Та вже не буде їх творця!..
Вже не тебе, вогнем зогріті,
Стриватимуть людські серця...
Ні! все здається, що десь близько
Вітає дух приятний твій,
Що ти з небес на землю низько
Спускаєш погляд любовий свій
І що вечірньою зорею
Ти на Україну зоріши,
Що на розмову милу з нею
На крилах лагідних летіши.
Ох, то лиш привид, серцем жданий,
Шука розваги дух сумний...
Прощай, товаришу коханий,
Прощай на віки, дорогий!*

У цьому числі журналу вміщено також науково-публіцистичне дослідження Ольги Петрівни «Микола Лисенко. (Спогади і думки)». Його з'ява – не лише намагання сказати тепле слово про зачинателя української музичної класики, а й прагнення задокументувати на основі свіжих фактів найзнаковіші віхи біографії цієї непроминущої в нашій історії постаті, досягнути феномен її спадщини. Відхід у засвіти Миколи Лисенка, наголошує Пчілка, – «втрата величезна, невіджалувана», невимовно «гострий біль». Свіжа рана, переконує вона, з часом загоїться, а куди важливішим є інше – домогтися, щоб «пізніші нащадки бачили ніби живого М. Лисенка – в його праці й творах», щоб лунала його музика й ширлося його «живе слово <...> повне щирости, сердечности, повне віри й любови до того, хто сповняє <...> серце» людське. А для цього треба «ворушити <...> спогади, ворухити на те, щоб молодчі могли уявити собі постать М. Лисенка, більше зрозуміти її». І це варто робити негайно, позаяк свідків залишається все менше й менше, а ті, що є, уже «швидко зйдуть <...> „подь мирны своды”».

У статті виокремлено промовисті штрихи до життєпису композитора, до «самого роду Лисенківського». Важливо, що вони оперті на конкретні факти: розповіді тих, хто добре знав

М. В. Лисенко (1842–1912) – український композитор, культурно-громадський діяч

Миколу Віталійовича, і систематизовані авторкою відомості, почуті колись від небіжчика або добуті від членів його родини.

Олена Пчілка цікаво розповідає про батька Миколи Лисенка, Віталія Романовича, який походив із давнього чернігівського козацького роду, про діда, Миколу Віталійовича, який «був поріднений через шлюб <...> з давнім козацьким родом, полтавським», про матір Ольгу Єремійвну, яка «була з родини полтавських панів Луценків, поріднених, через давніші шлюби, з Булюбашами». Майстерно виписана в статті сторінка про освіту й виховання майбутнього геніального композитора. Це, зокрема, його навчання в пансіоні – «школі з повним утриманням» – «заблуканого француза» п. Годуена. У цьому закладі звичаї були суворі, благородних паненят били різками. «Однак малий Коля, – дізнаємося зі споминів Пчілки, – того лиха мив:

батько його вмовився з господарями тієї школи, щоб його сина ні в якій разі не били. При «Колі» зоставлено було лисенківського слугу з Полтавщини, Созонта; він повинен був служити паничеві і глядіти, щоб його ніхто не бив. Таке особливе дбання про це, дбання досить дивне для тих часів, пояснюється тим, що п. Віталій Лисенко був взагалі дуже добрий чоловік: він не бив і своїх кріпаків, не тільки власних дітей.

Окрім звичайної класної науки, особливу вагу звертано в пансіоні п. Годуена на французьку мову; з-відти Мик. Лисенко виніс на-завжди дуже добре знання французької мови. – Учено в пансіоні Годуена й музики».

Потім були гімназія й університет у Харкові, з 1860 року – університет у Києві. Переїзд

до Києва став «переломним у житті юнака-Миколи. Тут він опинився у свідомій і могутній течії національно-українського напрямку». Вирішено й інші важливі періоди життя Лисенка: служба «мировим посередником» у Таращанському повіті Київської губернії, закордонні подорожі, а основне – плідна й різноманітна власне мистецька діяльність.

На формування світогляду Лисенка, на його українофільство впливали різні чинники, передусім родинні, а як точніше, то батько, який любив і цінував українську культуру, знав українську історію й українську мову, охоче послуговувався нею. «В товаристві його

кругу, – зауважує Пчілка, – панувала, звичайно, російська мова, але органічно не чужа була й сьому кругові полтавських панів – мова українська: були такі пани, особливо так звані «весельчаки», «балагури», що навіть здебільшого – і в своєму панському крузі – говорили по українськи». Ольга Єреміївна Лисенко по-українському не спілкувалася, вона через виховання в «петербурському Смольному Інституті» «позбулася своєї національності», відійшла від такого «мужичества», як українство. Звичними для неї були російська або французька мови. Мати не схияла до всього українського дітей, проте й не відсторонювала їх від нього.

Найсильніше вплинуло на малого «панича Колю» село Гриньки на Полтавщині, де він народився й де пізніше подовгу гостював. «Тут, звичайно, панувала мова українська, а «вберегти» від неї панських дітей, як і взагалі від простого товариства, коли-б навіть хто того хотів, – було неможливо... А полтавське село в давні часи, – з любов'ю і якимось ніжним щемом спогадує Олена Пчілка, – більше додержувало в собі українську національну вдачу, ніж тепер. Українське слово, вся українська етнографія, українська пісня – жили в своїй чистішій, повнішій подобі. Особливо-ж пісня українська ще жила й серед челяді панської і часто пісню ту не тільки «терпілося» в різних «дѣвичьих» покоях, а навіть по-де-куди була вона й люблена в панському околі. Власне в Гриньках, де, як сказано, часто гостював малий «Коля», господина того панського Гриньківського дому, <...> Марія Булюбашова, навіть наказувала своїм покойовим дівчатам, щоб вони співали за роботою; вона часто, зімовими днями й вечорами, загадувала їм, між иншим, шити зарученим дівчатам «придане», а при тім співати весільних і інших пісень. Кохалася в тім. Можливо, що через ті хори українська пісня найперше влилася чулою й дужою хвилею в серце малого Миколи».

Знайомість із дитячих літ з українською піснею стала важливою підвалиною майбутньої – на все життя – національно-громадської позиції Миколи Віталійовича. Найсуттєвішим є те, що народну мелодію він «заводив у ноти». Покличемося на такий досить важливий для осягнення постаті Миколи Лисенка фрагмент дослідження Олени Пчілки: «Міні відомо <...> з розповіді пані Варвари Житецької, про завітання М. А-ка на село, вкупі з Павлом Житецьким, для збирання пісень (під той час, як обидва кінчали київський університет). Се було в кременчуцькім повіті; приїхали вони до родичів Житецького, а від них ходили на улицу, де зібралися хори селянської молоді. Обидва гості, в козацькому вбранні, з мужицькою

мовою на устах, звертали на себе велику увагу: се здавалося чудним, непевним. Отже, їх перше цуралися, боялися якихсь лихих «паничівських жартів»... Однак незабаром побачили, що в сих паничів справді нема нічого пустого на думці, що вони дійсно цікавляться такими піснями; тоді й дівчата й хлопці охоче співали їм. Микола Віт. записав тоді дуже гарні сільські полтавські мелодії й зазначив собі особливості гуртового нашого співу в Полтавщині.

Коло того-ж часу товариші Мик. Віт. постачають йому відомі їм кращі пісні українські; а між тими товаришами були з різних кутків українських: Свідницький співав пісень подільських, Константинович – чернігівських і т. д. й т. д.

Взагалі від теї пори музичний портфель Миколи А-ка стає на-завжди складом, куди всякий близький до київського українського круга приносив відомий йому скарб пісенний, достойний поратуння від забуття й загину.

Так само й ні-один київський український концерт або спектакль (у ті спектаклі завжди входила й музика), не обходився без М. А-ка. Він за-любки йшов до-помочі в тій справі».

Збирачем пісенного фольклору Лисенко залишився на все життя. «...приїзжаючи в Київ, – це ще одне покликання на «Спогади і думки» Ольги Косач, – я кожного разу бачилася з ним, привозячи йому й пісні нового для мене, прекрасного краю волинського; отож тоді, між иншими піснями волинськими, М. Віт. записав від мене й ті дві мелодії-перлини, «Без тебе, Олесю», та «Куперьяна», що стали зараз-же такими відомими по всій Україні. – Випуск за випуском виходили пісні з рук М. В.».

Немає, очевидно, на світі тих, хто заперечить, що будь-який талант потребує ненастанного плекання. Розквітові мистецького дару Миколи Лисенка сприяла спочатку мати, а згодом гарні вчителі, а ще згодом освіта за кордоном. «Добра піаністка», колишня «благородна дѣвица», яку «пильно учено в Смольному», Ольга Єреміївна дала синові першу музичну науку. Потім трапилася не без іскри Божої вчителька-полька Розалія Іванівна. Уже в студентські роки Микола виступав на інструментальних концертах і викликав особливе захоплення в слухачів, як ось це: «На <...> студентському концерті М. А-ко так счарував одну харьківську аристократку виконанням творів Шопена та пьєси Контського «Reveil du Lion», що по скінченню концерту тая пані одпьяла з себе коштовну золоту брошку з самоцвітом і прип'яла її молодому піаністові на груди, наче «орденъ» – (хоч була зовсім не знайома з ним). Ту брошку М. Віт. пустив потім у лотерею на користь убогих товаришів».

Із біографічних нотаток, що вплетені в канву розповіді Олени Пчілки про Миколу Лисенка, найбільш сприймається та, у якій ідеться про смерть великого українського митця. Авторка статті точно зафільмувала останні хвилини його земного шляху: «Справді, Микола Віт. ворухнувся, підвів у гору праву руку, – зовсім так, як він те робив, коли починав грати. Потім якимось голосно дихнув, так, як дишуть люди зо-сну...»

Але рука опустилась і більш не підіймалась... То був останній рух, то було останнє зітхання... Швидко після того лікарі одійшли од ліжка і сповістили, що серце перестало битись. Життя порвалось...

Смерть вже згасила на його обличчі останню іскру життя, чи останній слід живого чуття. Обличчя вже мало зовсім невластивий йому вираз, – було суворе, чуже всьому живому. Смерть неначе говорила: – Гетьте всі жалі й світові турботи! Я над всім владаю, я все перемогаю!..»

Пчілка вималювала до найтонших деталей миті прощання з великим українцем Миколою Лисенком, які читаються зі сльозами на очах: «Панахиди відбувалися що-дня; похорон-же був аж на 5-й день після смерті, бо ждали приїзду рідних Миколи Віталієвича, та й багатьох депутацій иногородніх. Ховали в неділю, 28-го октябрю. З вечора в суботу виносили тіло з домівки у Владимирський собор. Винесли з хати, поставили труну, щоб одправити літію в дворі. А двір був запружений народом, улица Благовіщенська – теж. Поліції теж багато... Ось один з поліцейських урядовців підійшов до труни і хотів зняти червону китайку, що нею прикрите було тіло. Священик не дав. Китайка зосталась, тільки кінці її все-таки підоткнуто в труну, щоб не дуже маяли червоні поли... Труну, одкриту, понесли на руках, а на катафалках везли вінки, вінки без числа! Сила людей дивилися з вікон, ганків, навіть з покрівель. Процесія повагом посувалась, лунали співи скількох хорів. Юрби людей все збільшувались. І так ішли всі до собора. Багато, багато кому не стало місця в тій великій церкві. Там одправлено велику службу; співано й ту прекрасну духовну композицію М. Лисенка на слова псалми «Камо б'єгу от лица твоего, Господи!» В соборі зоставлено тіло до другого дня, до неділі.

В неділю сила-силенна народу зібралась біля собора, ждучи виносу. Ждали довго, бо одправа була велика, а після неї священик Благовіщенської церкви (Вишневецький), казав ще промову. Далі рушили, несучи Кобзаря «до вічного упокоєння». Ішли поуз університет, потім Карваївською вулицею, вниз до Василь-

ківської. Проходилося й поуз редакцію «Києвлянина»; з відтіля теж дивилися з вікон якісь постаті...

Юрба стала ще більша, як процесія пішла Васильківською. Не можна сказати, скільки було народу, – море людських голів! З певністю, як стоїть Київ, не було такого похорону!

До величного співу скількох хорів (Школи Лисенкової, студентського, артистичного), прилучилась біля театру в народньому домі – музика: то заграли жалібний марш Лисенковий у театрі Садовського; грали в середині будинку, але в одчинені вікна рвалися сумні звуки, проводячи свого творця. Ті звуки разом обірвались... Наказано було припинити грання. Та тіло вже пронесли; лише люде, що йшли в кінці процесії, здивувались, чого так раптом припинилась музика. Про це довідались пізніше... Обличчя Кобзареве над входом до театру, велично вбране чорними, сумними драперіями з жалібними покрасами, сумтно дивилося на юрбу...

Ось і сумна оселя мертвих, Байкове кладовище. Узгір'я й тут укрите народом. Трудно було пробитись в ворота, однак вся просторинь по-близу могили запружена народом. Ось труна вже біля могили; ще одна одправа і труну спустили в яму. Червону китайку, що вкривала тіло, галицькі депутати взяли з собою, до Львова, на спомин.

Промов, за натовпом, трудно було почувти; в дальшу юрбу долітають лише поодинокі, голосніше вимовлені слова. Ось промовля І. Стешенко «Плач, народе! Плач, велика Україно, по своєму великому синові!» О. Русов нагадує, що величний кобзарь взяв у народа його стогін – пісню і зберіг її для віків потомних. Посланець з Галичини, Ніжанківський, спогадав, що через Миколу Лисенка українська пісня прийшла в Галичину, нагадав, як Галичина раділа приїзду М. Лисенка у Львів, у дні його свята, і як вона засмучена тепера втратою його! – Другий посланець з Галичини, В. Шухевич, у кінці висловив бажання, щоб праця кобзарєва повела Україну до відродження.

Скінчилося все!.. Полетіли грудки землі, замуровано яму, насипано могилу.

«Поховали пана отамана
В сирій землі глибоко!»..

Ой, глибоко, глибоко!..

Спочив отаман-кобзарь, там, де за його юнацьких літ лунала українська пісня – за його приводом».

Зафіксовано й такий важливий – як на той час, так і натеper – момент: «...Святе Письмо й Псалтир лунали українською мовою».

У споминах Олени Пчілки, однак, чути не плач над покійним, а гордість за те, що спо-

чилий у Бозі «мистець-українець» присвятив себе сповна рідному народові. Він «був власне з таких людей, що доводять правдивість отих слів: «раз добром налите серце – вік не прохолодне!» Геніальний Лисенко завжди був однаковий. Його щирий, теплий порив до українства не охолов... Виходили пісні з під його руки, випуск за випуском, виходили композиції на слова Т. Шевченка, – до його Мик. Віт. зберіг на віки просто якоесь набожне пошанування!»

Описуючи життя Миколи Віталійовича, Ольга Петрівна подає цінну інформацію про тодішню політичну, духовну обстановку, що панувала в Україні, про подвижників мистецької справи – Михайла Старицького, Михайла Драгоманова, Петра Косача, Павла Житецького, які були близькими друзями-товаришами Лисенка. До них, тих, «що держали в думці і в серці своєму прихилля до української ідеї», він горнувся своєю щедрою душею. З Михайлом Старицьким вони «обоє поринули в тому юнацькому житті, що кожний студент спогадує потім цілий вік з такою втіхою: перша воля, самостійна наукова праця й розвага, перші юнацькі мрії, перші погляди вперед – на новий обрій!..».

Духовно наснажували і впотужнювали славного композитора й диригента Кулішеві «Записки о Южной Руси», що переросли у «свідому українсько-національну течію», яка «точилася, неначе струмок живої води під талим снігом», та редагований Пантелеймоном Олександровичем перший український часопис «Основа», що «був виразником думок, упованій і всього тодішнього поступового українства».

Окреме місце в споминах відведено спілці (товариству) «Громада»: «Увійшовши-ж у Громаду, – наголошує Олена Пчілка, – він одразу знайшов ґрунт і для свого артистизму, яко музики. В Громаді, при тому поклоненню громадян всьому народному, була, звичайно, в широкому вжитку й українська пісня. Співали багато. В Громаду, на її зібрання приходили часом і не тільки громадяне, а й просто знайомі тих господарів, у чій хаті зібралася «Громада». Бували навіть і не українці, а сторонні люде, мужчини й дами, навіть інших національностей, – щоб побути в ідейному українському товаристві, послухати українських пісень. Великі співочі збори часом відбувалися навіть не в хаті, а на дворі: наприклад, у садби Матвеева (була така, з великим садком, на «Новім строєнні», не далеко від університету)». Скрізь «лунали українські пісні, співані великим громадянським гуртом. Тепер се здається дивним і було-б навіть неможливим... (Тоді, значить, у де-чому було вільніш, ніж у 20-му віці)...»

Ольга Петрівна з пієтетом описує вечори з участю Миколи Лисенка. Пущена у світ ним пісня «придалась потім на користь національно-громадську», освітилася «світлом свідомости», воскресла «в новій красі, немов <...> гімн просвітлої нової віри».

Йдеться в дослідженні й про відкриття та існування в Києві відділу «Географического Общества» з його широкою програмною діяльністю – природничі науки, географія, історія. Микола Лисенко пов'язав свою творчу долю і з цим товариством: «Він взявся за пісні (до тієї пори ще зовсім не заведені у ноти) стародавніх бандуристів. Власне подав він свою записку пісень відомого старого кобзаря Остапа Вересая. Додав і свою розправу про його пісні. Слідом мали йти інші подібні праці».

Але той лихий «ціклон», – продовжує Олена Пчілка, – знов повіяв над Києвом, почавшись, може, з доносів київських, а вдаривши хуртовиною – з півночі. Київський відділ Географ. Т-ва закрито; всі дальші вчені роботи «українофілів» – мов лизень злизав».

Не можна не згадати участі Миколи Лисенка в «Літературно-Артистическому Обществі», яка припадає на кінець 1880-х – початок 1890-х років. Своєї праці він «не жалував», бо просвітніх товариств у Києві на той час не було. За це митця дуже шанували люди, що засвідчує занотоване Оленою Пчілкою святкування його 35-річного ювілею 1903 року: «Свято се вражено було від имени того-ж київського «Літературно-артист. Общества», у найбільшій київській концертній світлиці. Було дуже багато привітань, депутацій, з України, з Галичини, з усіх-усюд. Було бучно й гарно. Програму свята було розпросторено аж на три дні».

Так, величне свято було! Про його-ж писано було в свою пору так багато в часописах».

Не треба забувати, а тим паче замовчувати й того, що охоронці імперського режиму пильно стежили за рухом української справи. Прогресивним викликам приписувався сепаратизм, проти всього передового повставали різні добре відомі широким масам видання й намагалися принизити, цинічно знеславити україноборців. Проілюструємо це хоч би перебігом ювілейних подій, про які тільки-но йшлося: «Та не багато людей знає про те, що під час першого вечора сього величного свята, після того як депутації прочитали свої адреси і як ішла друга частина вечора, концерт, – у нас, у боковій світлиці, куди перенесено було всі адреси, ішов самий «настояній» «обиск». Справа була така:

Коли дано було дозвіл Літературно-артистичному Обществу справляти ювілей Лисенка, то відповідальною особою за весь той вечер мав бути Предсідатель Общества,

В. Николаєв. Отже перед ювілеєм він сказав українцям, членам Правління, – що він української мови не знає, через те просить нас, українців, щоб ми сами пильно переглянули адреси і коли часом буде щось гостре, то щоб того не читали.

Членами Правління, з українців, були тоді Микола Віт., п. Стешенко і я. Микола Віт., звичайно, ні в які ювілейні справи не мішався; отже, цензорами адресів приходилось бути п. Стешенкові й міні... Дуже то був для нас тяжкий обов'язок але треба було додержати умови, щоб не вийшло якої халепи для Предсідателя, що поклався на наше слово, або й для нашого Общества.

Ми переглянули привітання. Нічого в їх страшного не було, але знаючи, що на наші адреси можуть звернуть особливу увагу, ми деякі вирази в їх, для обережності, з читання виключили. Де-хто з авторів на нас за се нарікав, однаке вийшло, що, навпаки, ми були не досить пильними цензорами, бо халепи все таки сталися: хтось такий (опріч поліції), вважаючи своїм обов'язком наглянути за ювілеєм Лисенковим, звернув увагу на один адрес; щось йому там почулось лихе і він послав поліцію забрати той адрес. Зостаючись, яко орударі ювілею, при тому огляді, в боковій хаті, ми так уже й не чули концерту, що йшов тим часом у світлиці... Ми вже раді були й тому, що шукання скінчилось без прикрости і для Предсідателя і для ювіляра, – бо «протизаконного» привітання не знайшлося...

Швидко після ювілею Мик. Віт.-ча, – хоч і незалежно від ювілею, – «Літературно-Артистичне Общество» київське було закрито, за якийсь російський реферат, прочитаний без дозволу, а що-найважніш – людиною приїздною, котра звернула на себе особливу увагу з руки влади».

Микола Віталійович був учасником ще й такого музично-літературного товариства, як «Баянь» – «мертвонародженого чада», що ніякого успіху не принесло. Великі надії він покладав на зорганізовану ним Драматично-музичну школу в Києві, де вчили «драми української <...> декламації українських віршів і виконання цілих драматичних творів». У планах було й грання на стародавніх кобзях. Та й цей благородний намір Миколи Віталійовича зазнав краху: імперія наймала «миршавих жидків» й інших хулителів українства, які знайшли склад злочину в діяльності товариства.

Нарешті, Олена Пчілка добре висвітлила зв'язок Миколи Віталійовича з «Просвітою», заявивши, що «ні один артистичний вечір київської «Просвіти» не обходився без його участі».

Органічно доповнюють розповіді про активну духовно-мистецьку діяльність Миколи Лисенка ще кілька сюжетів: постановка «Різдвяної ночі» на великій першій сцені; підготовка опери «Тарас Бульба»; концерти Лисенка в провінції; його відгук на «найменші признаки українського руху». Цей чоловік, за справедливою оцінкою Пчілки, «був не тільки кобзарь, а й патріот-громадянин», якому всі раділи, який «тугу розважав, хоч сам нудив світом». Із гордістю виповідає вона про наповнені успіхом, шаною з боку простих людей мандри Українського хору, який зібрав Лисенко. Цей колектив «будив українців і ніс їм утіху». Із захопленням, що йде від Ольги Косач-Драгоманової, читаються спогади про перебування хору в її рідному місті Гадячі: «Прибуло на концерт у клубну світлицю й панство й простіша публіка. Вітали хор і тут дуже щиро, хоч не багатими дармами, – вінками з барвінку, з дубового листу, чорнобривців; вінки були перечеплені стрічками або простим рушником; та було тее, дійсно, «від щирого серця»! Хорові врядили гулянку човнами. По Псла, гарного літнього дня, залунали ті привезені з Києва українські співи. По від'їзді Мик. Віт.-ча, більша половина пісень, співаних його хором, зосталась між гадячанами – і розлягаються й тепер по хвилях гарного Псла, коли пливуть чи панські, чи простацькі човни під час гулянок».

Завершує свої «Спомини і думки» Олена Пчілка нотаткою про музичну вартість Лисенкової праці. Чи не важливіша з них та, що композитор у кожній виведеній ним із фольклорної товщі пісні вирізняв найприкметніші риси, «найтонші відтінки». «Лисенкове записування, – запевняє Ольга Петрівна, – треба в ч и т и і воно повинно бути на довгі роки зразком для кожного записувача. Се фотографія – мистецька, а не ремісницька, не машинно-фонографічна». До особливих заслуг Лисенка цілком справедливо віднесено й те, що він «тямив передати в музиці велич Шевченкового слова», що всі його твори «мають глибоку вдачу українську».

Олена Пчілка однією з перших схарактеризувала «теоретичний розсід української народної пісні», який здійснив Микола Віталійович. Тут він «положив свою коштовну працю», ґрунтовно проінтерпретувавши найвизначальніші прикмети малоруських дум і пісень, які виконував Остап Вересай, давши вичерпну інформацію про українські народні музичні інструменти. Лисенко переконливо довів, що українська пісня постала на основі стародавніх грецьких (лідійського, іонійського й інших ладів), що вона суттєво різниться від пісні російської: «...пісня московська більш – діатонична, а як і стає ароматизованою (оздобленою додатко-

вими тонами, то тая хроматизація і мелізми, дрібні прикраси, – іншої вдачі, спокійнішої, менше чулої). З цього погляду, М. Віт. знаходить, що українські пісні більше зближуються до пісень південних славян, сербів і болгар».

Як висновок подамо й такі вмотивовані розмисли Олени Пчілки: «... М. Лисенко був не тільки надто талановитим кобзарем, а ще й достойним високої поваги – громадським діячем, бо цілий свій вік, відколи став відомим українцем, віддавав свій талант і працю – українству, приймав живу участь, поскільки міг, в українському громадському рухові. Через свою вірність українству М. Л-ко ніс жертву на протязі всього свого життя, – втрачаючи вигоди і зазнаючи всяких прикростей. Де-хто писав, що через велику свою лагідність, «кришталеву» душу, Л-ко «не мав ворогів». Се неправда. Та й як може бути, щоб чоловік видатний – не мав ворогів?! Се можливо тільки для людини зовсім незначної, про котру справді можна сказати, що вона «нікому нічого»... Микола-ж Лисенко був прихильником і видатним діячем ідейного громадського напрямку, та ще такого, що тільки пробива собі дорогу, що зустріва перед собою могутні супротивні лави; отже такий діяч, звичайно, мусив мати ворогів. Від теї ворожнечі тернів цілий вік, але – не подався».

Другого Лисенка ми не маємо і не матимем. Сі мої слова не значать, що я не вірю в дальшу творчу силу України. Ні, вона дасть, уже й дає скількох інших, починаючих творців музичних, але т а к о г о кобзаря, як Лисенко, – не буде швидко, а може й ніколи... «Інші часи, інші співи!».. Такого ліризму, такого ідеалізму, винесеного з усього давнього життя, вже не буде.

Об тім, – живі побачать!..

А тим часом схилимо голови перед сим величним кобзарем, другом нашим, другом і братом усієї України».

Доповнимо ці пафосні й водночас логічні розмірковування розсипаними по всьому дослідженню Олени Пчілки перифрастичними найменуваннями, що стосуються незабутньої постаті Миколи Лисенка: «наш величний кобзарь», «наш друг і товариш», «з таких людей, що доводять правдивість отих слів: „раз добром зігріте серце – вік не прохолоне!”», «артист-„українофіл”», «наш Кобзарь», «сам господар свого діла», «талановита сила», «душа людина», «отаман-кобзарь», «талан великий,

широко-розмаїтий», «мистець-українець, з чулою, глибокою душею», «великий талант», «не тільки надто талановитий кобзар, а ще й достойний високої поваги <...> громадський діяч», «свідомий українець», «чоловік видатний», «видатний діяч ідейного громадського напрямку», «величний кобзарь», «друг і брат усієї України».

Р.С. У «Рідному Краї» після статті Олени Пчілки вміщено рубрику «Вінки пам'яті М. Лисенка». Звернемося й до них як до ще одного свідчення глибокої шани українського народу своєму тільки-но спочилому генієві:

1) Од видавництва:

«Від редакції «Рідного краю» (вінок-хрест з забудок) Миколі Лисенкові, – серцеви, що гомонило славу, тугу і думу України».

«На віки слава М. В. Лисенкові – редакція „Ради”».

«Редакція Літературно-Наукового Вістника – гордості нації, підпори народу».

«Великому кобзареві і учителеві М. В. Лисенкові, зажурена редакція „Світла”».

«Від видавництва «Час». – Ти вмер, Бояне наш великий, твої пісні не вмруть во-віки».

«Великому співцеві України. Книгарня „Літературно-Наукового Вістника”».

2) Від гуртків, громадських установищ і товариств:

«Від обгорнутих тугою старих товаришів – забутньому Кобзареві Миколі Лисенкові».

«Любому нашому Голові, Миколі Лисенкові, – з болем у серці і щирою сльозою старшина Українського Клубу».

«Від осиротілої артистичної комісії Українського клубу своєму забутньому провідникові».

«Українське Наукове Товариство у Києві. Своєму славному членові, Миколі Лисенкові. Ти наш алмаз – народній спів з'явив блискучим перед світом. І чудо – той алмаз розцвів безсмертності твоєї квітом».

«„Просвіта” Подільська – Преславному творцеві невмірущої пісні».

«Катеринославська «Просвіта» – Творцеві української музики».

«Од т-ва допомоги літературі, науці и штуці – Преславному Баянові і дорогому товаришеві М. В. Лисенкові».

«Від одеського Українського клубу – забутньому Баянові України».